

Válogatásunk elé

Franz Kafka és Robert Musil kortársai közül Hermann Broch a legjelentősebb osztrák szerző. Ennek ellenére nálunk kevesen ismerik. Igaz, népszerűsége másutt is elmarad nagy kortársai mögött. Több oka van ennek. Művei először is olyan körülmények között jelentek meg, amelyek nem kedveztek az elterjedésüknek. Első nagy regénye, a *Die Schlafwandler* (Az alvajárók) trilógia, amely a XIX. századi polgári társadalom összeroppanásának három szakaszát ábrázolja, a XX. századi nagy gazdasági válság idején, 1931-32-ben jelent meg. Az elmaradt gyors sikert nem pótolta egy lassan, de töretlenül növekvő ismertté válás, legalábbis a második világháború végéig nem: a katolikus Broch zsidó származása következtében hamarosan kiszorult a német birodalom szellemi közéletéből. De ahol Broch művei elérhetőek maradtak, ott sem hódíthatták meg az olvasóközönség szélesebb rétegeit. Szépirodalmi művei lényegüket tekintve nem kevésbé elvontak és filozófikusak, mint politológiai, esztétikai vagy tudományelméleti írásai. S végül azt is figyelembe kell vennünk, hogy jelentős írásai közül is több csak kispéldányszámú folyóiratban jelent meg, vagy az 1974-ben indult összkiadásig kéziratban maradt.

Pedig Hermann Broch munkái a kor fontos dokumentumai, részét képezik a második világháborút megelőző válságirodalomnak. S ez a válságirodalom, amely korát végkornak, csődnek, szétesésnek, veszélybe rohanásnak értelmezte, számunkra is hordoz tanulságokat. Mert a válságtudat jellemzői között felfedezhetjük azokat a vonásokat, amelyek függetlenek e tudatot kiváltó válság egyedi sajátosságaitól. A válságtudat kialakul, ha az emberben nő a bizonytalanság, ha a világ tényei elvesztik körvonalait, ha egyre veszélyérzettel jár együtt. A legérzékenyebbek már a XIX. században válaszoltak erre a kihívásra, amely csak a XX. század első évtizedeiben, s első csúcspontját elérve az első világháború után válik a tömegek életérzésévé: Kierkegaard leírta szorongásból nő ki századunk kereszténységének apokaliptikus világlátása, Nietzsche "veszélyesen élni"-elvé alapozza meg századunk új-pogány heroisztikus pózait. Mindkét magatartás azonos azonban abban, hogy részben mutatja, részben táplálja a válságtudatot, növeli a fenyegetettség érzését. A fenyegetett lét felől közelíti tárgyat a válságirodalom, legyen a konkrét mű ismeretelméleti vagy államjogi, szociálpolitikai vagy pénzügyi, történeti vagy gazdaságföldrajzi. S bárhonnet is nézzük, úgy tűnik: az emberiség oly határra ért, melyet ha átlép, elkerülhetetlenül elvész. Adott konkrét történelmi helyzetben a militáns "ez a harc lesz a végső" reményével szemben Broch az értékek új rendjének szellemi megteremthetőségében hitt. A teremtés eszköze pedig a logosz, a szó, az irodalom.

Broch hosszú filozófiai és történelmi tanulmányok után jutott erre az álláspontra, mérlegelve a marx elemzés eredményeit és figyelembe véve Szovjet-Oroszország történelmi kísérletének tanulságait is. De a gondolkodását meghatározó dilemma egyik ágát sem képviselte a partikulárisként értelmezett Marx vagy a bolsevizmus: a történelem törvényeit erőszakkal érvényesítő paradox mozgalma. Broch Hegel és Kant között ingadozik, amikor a kiutat keresi: a szükségszerűség és a szabadság filozófusai között. Ha a történelem, mint Hegel tanítja, törvényszerű folyamat, nincs igazán mit tennünk; a válság megoldása végső soron nem az egyéntől függ -- s ennek a tételnek az elfogadása szabadíthatna meg legbiztosabban szorongásaitól illetve kényszerű heroizmusunk világállapotoktól. De a dialektikusan érvényesülő történelmi törvények okozta negatív világállapotok-

nak nem lehet kiszolgáltatva az ember, aki autonom, szabad akaratú is, és nemcsak heteronom, természettől meghatározott, ahogy Kant tanítja. A felelősségnek ez a terhe talán csak növeli a szorongást vagy éppen kihívja az emberben rejlő kalandort...

Mi a teendő?

Broch válasza, ha ellentmondásos is, nincs minden tanulság nélkül. Hegeliánus abban, hogy a történelem menetét az élet minden területét átfogó értékrend fennállásától az értékrend széthullásán át az új értékrend kialakulásáig gondolja el. Kantiánus viszont abban, hogy az új, itt és most hiányzó értékrend létrehozását az autonóm emberre hárítja. A kialakuló értékrend, ha létrejön, azonban megszüntetné az ember autonómiáját, s ha nem intézmények hozzák létre, akkor a magányos írónak kell az egykor sugallatra író próféták helyét átvenni, az új értékrend hatalom nélküli diktátorának. De ha csak egy ember is oly mértékben autonom lehet, mint ahogy a feladatát teljesítő írónak kellene lennie, érvényesülhet-e a történelem vak törvényszerűsége? Ezekből az ellentmondásokból keresi Broch a kiutat, amikor fel kívánja tárni egy széteső világ logikáját, amikor a történelmi törvényekről és a szabad akaratról értekezik, amikor azt feszegeti, hogy mit jelent az új a történelemben, amikor a magányos író leváltására egy új típusú egyetemet tervez. A nehéz kérdésekre bonyolult összefüggések kifejtése révén közeledünk a válaszhoz; reméljük, az olvasók készek lesznek követni fordítóinkat, akik először próbálkoztak meg Broch sajátosan hosszú és messzire viszszenyúló, messzire elvezető mondatainak magyarra fordításával.

Mátyás Dóra